

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ALEVİ OCAKLARINDA DEĞİŞİME DAİR SOSYO-ANTROPOLOJİK GÖZLEMLER

Ali YAMAN*

Özet

Bu makalede Aleviliğin temel kurumlarından olan ve ocaklar şeklinde işleyen Dedelik Kurumu'nun kentleşme ile birlikte yaşadığı sosyo-antropolojik dönüşüm incelenmeye çalışılacaktır. Aleviliğin geleneksel kurumlarından Dedelik Kurumu, zamanla geçmişteki etkisini yitirmiş, toplumsal planda ortaya çıkan bu boşluk nedeniyle, bu kurumun önemli işlevleri yeni kurumlar tarafından yerine getirilir olmuştur. Gerek bizim alan araştırmalarımızda gerekse bu konuda yapılan diğer çalışmalarda bu değişimin, hayatın her alanına yansıyan pek çok etkilerinin bulunduğu görülmektedir. Bugün Türkiye ve Avrupa'nın kentlerinde Alevilik, büyük ölçüde dernek ve vakıflarca yönetilen Cemevi, Alevi Kültür Merkezi gibi adlar altında varlığını sürdürmektedir. Bugün artık açıktır ki ocaklar da dahil eski dönemdeki otorite sahibi kurumlar el değiştirmiştir. Kentleşmenin ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik dönüşüm, Alevilik üzerinde de önemli etkilerde bulunmuştur. Bunu anlamak için Dedelik Kurumunun geçmişteki konumu ile bugünkü konumunun detaylı bir şekilde karşılaştırılması zorunludur. Yeni toplumsal ortamda yeni dede tipolojileri ortaya çıktığı gibi, gerek nitelikler gerekse işlevler büyük ölçüde farklılaşmıştır. Dedelik Kurumunun geleneksel işlevlerinin ve niteliklerinin bir bölümü yeni koşullar ve toplumun yeni gereksinimleri doğrultusunda ya zamanla yok olmuş ya da dönüşerek yaşamayı sürdürmüştür. Bugün bu değişim süreci hâlâ devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, ocaklar, dedelik, değişim

SOCIO-ANTHROPOLOGICAL OBSERVATIONS ABOUT THE CHANGE IN ALEWI OCAKS FROM PAST TO PRESENT

Abstract

This article deals with *Dede* institution, which functions as Ocaks, one of the basic institutions of Alewism, and the socio-anthropological change of such an institution along with urbanization. The traditional *Dede* institution has lost its impact during the time and filling such a gap in society necessitates a new institutions which has begun to carry out the important tasks of this institution especially in urban centers. Both our field researches and other studies on this topic reflect that the change almost affects every part of lives among Alewis, in essence.

* Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyasi Tarih Anabilim Dalı, Bolu/Türkiye, ayaman@yahoo.com

Today Alewism in Turkey and the urban centers around Europe exists in the places of Cemevi and Cultural Centers that are widely run by foundations. Now it is apparent that the old intuitions including Ocaks have been transformed into other hands, whereas they had an ultimate power in the past. The socio-economical transformation caused by urbanization has also caused significant effects in the lives of Alewis. It is necessary to compare the status of Dede institution in the past and the present in details in order to understand this situation better. There have been great differences with the new qualifications and functions of practices as new Dede typologies have emerged in the new social order. Several of traditional qualifications and functions of Dede institution have either disappeared with time or have continued with various changes along with the new conditions and new needs of the society. The changes today have still been continuing.

Keywords: Alewism, ocaks, dede institution, change

Giriş

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Batı ülkelerinde ortaya çıkan köklü değişimler sadece bilim ve teknoloji alanlarında olmamakta, buna paralel olarak toplumların sosyo-ekonomik, demografik ve kültürel yapılarında da önemli değişiklikler olduğu gözlemlenmektedir. Bu değişim dünyanın farklı bölgelerinde birbirine benzer dinamiklerin yanı sıra, farklı dinamiklerden de beslenebilmektedir. Oldukça karmaşık olan bu süreçlerin anlaşılmasına yönelik farklı disiplinler ve disiplinler arası pek çok çalışmalar bulunmaktadır. Burada ele alacağımız konu itibarıyla büyük ölçüde kentleşmenin ve onunla ilgili gelişmelerin, toplumsal değişmeye ve bunun sosyal/dinsel kurumlar bağlamında etkilerine ilişkin dünyanın her yerinde birçok alan çalışmaları yapılmış bulunmaktadır (Deniel, 1987; Günay, 1986). Değişim insanlık tarihi boyunca sürmekte, zaman, mekân ve değişime konu olan kitleler değişmekte ama değişim olgusunun değişmediği görülmektedir. Değişmenin sürekliliğini anlatan Herakleitos'un "Bir ırmakta iki kez yıkanılmaz." sözü temelde bu argümana dayanmaktadır. Bizim burada ele alacağımız konunun Cumhuriyet Dönemi üzerinde yoğunlaşması, toplumsal değişimin daha önceki dönemlerde yaşanmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Anadolu ve Balkanlar düşünüldüğünde Hasluck'un ikili ziyaretgâhlar (Hasluck, 1929) şeklinde adlandırdığı değişimi, göçebe Türk boylarının giderek yerleşik hayata geçişini, dönemlerinin hâkim dilleri ve yüksek kültürü olan Farsça ve Arapça'nın etkilerini akla gelen bazı örnekler olarak hatırlatmak istiyoruz.

Geçmişte Osmanlı Dönemine bakıldığında da Alevilik-Bektaşilik büyük dönüşümlerle karşılaşmıştı. Bu çerçevede Hacı Bektaş Tekkesi'nde Çelebilerin Pir Evi'ndeki mutlak otoritelerinin 16. yüzyılın başında Balım Sultan'ın organize ettiği Babagân örgütlenmesi ile sona erdiği görüldü. Artık tekkeyi babalar yönetmekte ve Çelebiler de daha geri planda tekke gelirlerinden az da olsa pay alarak ve daha çok

kendilerine bağlı ocakzâde dede ve babaların meseleleri ile meşgul olarak varlıklarını sürdürmekteydiler. Ama bu yeni statükonun değişmesine yönelik rekabet de eksik olmadı. Balım Sultan sonrasında Dedegân (Çelebiler) kolu ve Babagân kolu arasında şiddetli bir rekabet başlamıştı. Çelebi-Babalar rekabeti ve Çelebilerin ikinci planda olmaları konusu Cumhuriyetin kurulup Tekkelerin kapatılmasına kadar da sürmüştü (Ayrıca Bkz. Köprülü, 1993: 462; Birge, 1982: 82 vd.; Bardakçı, 1945: 16 vd.).

Günümüz toplumlarına bakarsak genel olarak modernite olgusu olarak ifade edilen gelişmeler bütününe bakmak gerekmektedir. Kentleşme, kitlesel eğitim, iletişim kanallarındaki çeşitlenme ve yaygınlık olarak özetlenebilecek modernite, bütün dünyadaki topluluklar üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur. Öyle ki dünyanın birbirinden çok uzak bölgelerinde birbirlerinin varlıklarından habersiz ve/veya birbirleri hakkında yanlış bilgilere sahip farklı etnik ve dinsel topluluklar bütün dünyayı saran iletişim ağları sayesinde “öteki” hakkında tartışabilmekte ve bilgi sahibi olabilmektedir. Modernitenin önemli bir sonucu da bilgi toplumuna geçişi sağlamasıdır. Bu geçiş geleneksel otorite yapılarını ve inançları da sarsmakta toplumsal ilişkiler ve otorite ilişkileri de yeniden tanımlanmaktadır. Gelenekselden çok farklı kanallardan beslenen bugünün din kurumu özü itibarıyla ne kadar muhafazakâr olsa ve değişime ne kadar dirense de biçim ve işleyiş bakımından yeniden tanımlanmaktadır. O hâlde modernite, etkileri toplum yaşamının bütün alanlarına yansıyan bir fenomen olarak, onun etkileri farklı toplumlarda farklı etkilerde bulunmakta, ekonomik, siyasal ve sosyal alanlardaki değişim farklı tarihsel koşullar altında, farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Moderniteden ekonomik, siyasal ve sosyal alanlardaki bütün yapılar etkilenmektedir. Örneğin nüfus kırdan kentsel alanlara yönelirken, nüfus artışı yaşanmakta; toplumsal tabakalaşmada değişiklikler olmakta; değerler ve tutumlar anlamında önemli değişiklikler olmaktadır. Gelenekselden moderne geçiş, geleneksel yapıların ya ortadan kalkmalarına veya yeni koşullara uygun şekilde başkalaşarak varlıklarını sürdürmelerine yol açar. Ayrıca Eisenstadt’ın da ifade ettiği gibi “... modern toplumun uzlaşmacı ya da kitlesel görünümü, daha geniş toplumsal sınıfların merkez üzerindeki artan müdahalelerinden, toplumun ve onun formüleştirdiği kutsal sembollere katılmaya yönelik taleplerinden ve geleneksel sembollerin, bu katılımı ve toplumsal boyutu vurgulayan yeni sembollerle yer değiştirmesinden kaynaklanır...” (Eisenstadt, 2007: 32) Başka bir deyişle modern toplumda değişim aynı zamanda toplumsal etkileşim ve uzlaşma boyutuyla da oldukça karmaşık bir süreçtir.

Değişik özelliklere sahip topluluklarda varolabilecek bazı farklılıkları akılda tutmak kaydıyla geleneksel toplumda dinin konumuna ilişkin şu saptamalar yapılabılır: Temel değerlerini dinin kutsallıklarından alan geleneksel toplumun kültürü bir bütün oluşturmakta ve kişi bu kültürü almakla, toplumla bütünleşmiş olmaktadır. Geleneksel toplumda, günlük hayatın yıllık dönüşümü aynı zamanda hem dinsel ve

hem de sosyal bir renk ve anlam taşıyan bir çok bayramlar ve törenlerle işlenmiş durumdadır. Cemaatçi niteliği nedeniyle üyeleri arasındaki sıkı ve yakın ilişkiler sayesinde sosyal kontrolün doğrudan doğruya gerçekleştiği geleneksel toplumda kişi, hem toplum ve hem de din adına kendisi için öngörülen normlara ve davranış modellerine uymak durumundadır. Geleneksel toplumda din ahlakın, örf ve âdetlerin ve kültürün resmi koruyucusudur. Böylece bu toplumlarda dinin temel işlevlerinden biri muhafazakârlıktır. Böyle bir toplumda din adamı ise en büyük manevi ve sosyal bir otoriteye sahip olmaktadır (Günay, 1986: 51-52).

Sanayileşme ve kentleşme sonucunda yaşanan toplumsal değişim, toplum içerisinde yaşanmakta olan dinde de değişikliklere yol açmaktadır. Farklı toplumsal yapılanmalarda farklı etkilerde bulunmakla birlikte dinin toplumdaki konumu ve işlevleri de değişmektedir. Dinin ortaya çıkışından itibaren toplumla ilişkisi büyük ölçüde karşılıklı etkileşime dayalı sosyal bir şekilde işlemektedir. Dinin bu sosyal karakteri, onun diğer toplum olayları ile karşılıklı etki-tepki ilişkileri içinde bulunması ve din olaylarının belli ölçülerde coğrafi, toplumsal ve kültürel değişkenlere bağlı olarak değişmesine yol açmaktadır. Sanayileşme, şehirleşme ve kırdan kente göç, sadece geleneksel din-toplum iletişimde farklılaşmaya yol açmamış, aynı zamanda özellikle kentlerde Günay'ın deyişiyle "yüzen bir kitle" birikmesine neden olmuştur (Günay, 1986: 43, 87). Bu değişikliklerin İslam dünyasında da önemli sonuçları olduğu söylenebilir. Ortodoks İslamın yüzyıllar içerisinde oldukça kurumlaşmış ulema sınıfının hâkim rolünün dahi modernitenin yarattığı bilgi çağında zayıfladığı, sahip olduğu otoriteyi başka gruplarla paylaşmak zorunda olduğu görülmektedir. Modernitenin etkisinin Aleviler gibi, çevreye mensup ve resmi himayeden mahrum olmanın da ötesinde yer yer negatif ayrımcılığa uğrayabilen "heterodoks" topluluklar üzerinde daha etkili olacağı muhakkaktır (Bruinessen, 2009: 146-148). Bu durum bu toplulukların sosyal yapılanmasının olağan bir sonucudur. Yazılı olmaktan çok sözlü kültürün egemenliği bu topluluklarda baskın bir özelliktir. Bu da bu topluluklardaki din otoritelerinin ortodoks topluluklardan farklı rol ve işlevler yüklenmesine yol açmıştır. Sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş, bu anlamda daha zayıf durumda olan bu topluluklarda daha sarsıcı yapısal değişikliklere neden olmaktadır. Bu noktada açıkça Aleviliğin yaşadığı dönüşümde bu sarsıcı değişiklikleri gözlemlemek mümkündür (Bu dönüşüme yönelik bkz. Dressler, 2008; Erdemir, 2005). Bugün büyük ölçüde kentlerde yaşayan Aleviliğin, geleneksel Alevi yerleşim alanlarındaki durumunu anlamaya, ve yaşanan köklü değişiklikleri incelemeye yönelik pek çok alan araştırmaları gerçekleştirilmiş olup, kırsal alanda da yaşanan farklılaşmaya ilişkin önemli bulgular sunmaktadır (Örneğin bkz. Yıldız, 2004a: 224-231; Aytaş, 2010; 238 vd.).

Özellikle bütün dünyada soğuk savaş sonrası dönemde gelişen ve 1990'lar da yoğunlaşan bu değişim çerçevesinde sosyo-politik alanda etkisini giderek artıran dinsel, etnik kimlikler önemli bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmış ve bu alanda

önemli çalışmalar ortaya konulmuştur. Burada örnek olması bakımından Türkiye, İran, Avrupa ve Orta Asya'yı esas alan ve İslam'ın hayatın her alanında giderek daha görünür hâle geldiğini inceleyen (Göle, Ammann, 2006); Türkiye'de dinsel ve etnik kimliklerin kesişen ve çatışan yönlerini farklı toplum kesimlerine bakmak suretiyle inceleyen (Dönmez vd., 2010); konunun Türkiye'de oluşan yeni siyasal ortamı sosyo-ekonomik, dinsel kökenleriyle inceleyen (Yavuz, 2006); Sovyet komünizmi sonrası dönemde Orta Asya'da dini ve siyasal dönüşümü ele alan (Khalid, 2007) önemli çalışmaları zikretmekte yarar görüyoruz. Bütün bunlar toplumsal değişimin çok farklı cephelerine dikkat çekmektedir.

1990'larla birlikte bütün dünyada yaşanan milli ve dinsel kimliklerin ön plana çıkması olgusundan şüphesiz Aleviler de paylarına düşeni almışlardır. Yaşanan iç sosyo-ekonomik, siyasal gelişmelerin de etkisiyle Kehl Bodrogi'nin "...Geleneksel dinî kimlik kalıplarına yeniden dönüş; Toplumsal-dinsel yapıların dönüşümü; bir tarihsel gelenek formülleştirme arayışı..." (Kehl-Bodrogi, 1996: 52) olarak ifade ettiği gelenekten giderek uzaklaşmış olan Alevi toplumunun inanç/kültür alanında geleneğe dönüş süreci başlamıştır. Bu sürecin bugün hâlâ sürdüğü söylenebilir. Bütün Türkiye'de geniş halk kitlelerini etkileyen bir olgu olarak daha gelişmiş kent merkezlerine göç, Alevileri de etkilemiştir. Böylece Aleviler geleneksel ortamından uzaklaşarak, Türkiye'nin ve Avrupa'nın kentlerine göç ettikçe bu yeni sosyo-ekonomik ortamda Aleviliğin bütün önemli sosyal kurumları büyük bir sarsıntıya uğramıştır. Örneğin bunu Massicard, "... Göçle birlikte köy toplulukları çözülür. Ama dinî ibadetin çerçevesini de onlar oluşturduğu için, ibadet de çöker. Dedeler artık dört bir yana dağılmış talipleri nezdindeki dini görevlerini yerlerine getiremezler ..." demek suretiyle ifade etmiştir (Massicard, 2010: 53). Burada en öncelikli ve etkileyici sorun artık kentlerde bir daha asla kurulamayan dede-talip bağlantısı olmuştur. Esas olarak bu bağlantının kurulamaması önemli Alevi kurumlarının da işlememesinin temel nedenini oluşturmaktaydı. Ocaklar şeklinde örgütlenmiş bulunan dedelik kurumunun yanı sıra, onunla da bağlantılı düşkünlük ve musahiplik gibi Alevilerde toplumsal düzeni sağlayan kurumlar da olumsuz etkilenmiş ve kent ortamında işlevsizleşmiştir. Konunun ocaklarla ilgili boyutuna daha ayrıntılı olarak ileride değinilecektir. Burada düşkünlük ve musahiplik konularının günümüzdeki durumlarına ilişkin kısa bir değerlendirme yapmakta yarar bulunmaktadır Alevi toplumunun disiplinli yapısını korumasında yüzyıllardır önemli işlevler görmüş olan "Düşkünlük kurumu" bugün için geçmişi anmak bakımından istisnai durumlar dışında işlevini yitirmiş unutulmaya yüz tutmuştur. Bu kurumun uygulayıcıları olan dedelerin bu işlevlerinden mahrum kalmalarının da dedelerin etkinliklerine verdiği zarar oldukça büyüktür. Kentlere göç öncesi Aleviliğin dedelik, musahiplik vd. kurumları işlerken ve bunlar toplumsal bir karaktere sahip iken günümüzde düşkünlük kurumu ve diğer geleneksel kurumlar ya tamamen işlevsizleşmiş ya da geleneksel işlevleri güncellenmek suretiyle yaşamaya devam etmeye çalışmaktadır. Dedeler ve talipler

kentleşme sonucunda birbirlerinden kopmuşlar, nesillerin değişmesiyle özellikle yeni nesil düşkünlük de dâhil Alevilikle ilgili kurumlardan uzaklaşmış ve düşkünlük kurumu yerini yeni sosyal yapının kurumlarına bırakmıştır. Geleneksel yaşamda düşkünlük kurumu ile çözümlenen topluluk içi sorunlar artık daha kozmopolitleşen ortamlarda devletin resmî mahkemelerince çözümlenmeye başlamıştır. Yaşanan geçiş dönemi ve Aleviliğin kentlerde kurumlaşma çabaları geleneksel kurumların ne şekilde devam edip etmeyeceğini de açıklığa kavuşturacaktır. Ancak sınırlı sayıda geleneksel yapıyı sürdürmeye çalışan ve dede-talip ilişkisini yaşatmayı sürdüren çok sınırlı Alevi toplulukları ve/veya bireyleri de bulunmakta olup düşkünlük geleneksel şekliyle toplumsal düzeyde değil de bu kontrol kurumunu muhatap alan az sayıda Alevi bireyler tarafından yaşatılmaya çalışılmaktaydı. Türkiye’de büyük kentlerde ve Almanya’da 2005 yılından bugüne yürüttüğümüz alan araştırmalarımızda gördüğümüz üzere düşkünlük kurumunun sürdürülebilme olanağı kalmamıştır. Burada en büyük etken yeni toplumsal yapı çerçevesinde kurumun işlevsizleşmesi olarak görünmektedir. Dedeler arasında yapılan alan araştırmalarına göre eskiden varolan dede ve talip arasındaki bağ kurulamadığı sürece düşkünlük kurumunun işlemesi olanaksızdır. Çünkü eski durumda Dede’nin genellikle topluluğun huzurunda verdiği karara itaat zorunluydu ve bu kararın uygulanması birçok maddi ve manevi yaptırım hareketine geçirilerek sağlanırdı. Bugün için Aleviliğin kurum ve kurallarının yeniden tanımlanması çerçevesinde bu eski yapılanmaya özgü işleyişi uygulayabilmek âdeta olanaksız hâle gelmiştir. Ancak dedelerin çoğunluğu, tüm bu gerçeklere karşın, bugünün koşullarına da uyumlu hale getirilerek düşkünlük kurumuna yeniden işlerlik kazandırılmasının çok önemli olduğu görüşündedirler (Yaman, 2004: 342).

Ocaklar konusuna geçmeden önce musahiplik kurumunun yaşadığı değişimi de kısaca ele almak istiyoruz. Bir talibin, rehberin önderliğinde, dede ve topluluk huzurunda ikrar verme töreninden geçmesi (Kaygusuz, 1991: 13) şeklinde adım atılan “Musahiplik Kurumu” da Aleviliğin temel kurumlarından. Her Alevi’nin bir musahibi olması gerekir, bazı yörelerde musahipsiz Cem ibadetlerine de katılmak söz konusu olamaz, kurban lokması yenemez. Musahiplerin ikrar aldığı cemler, Ocakzâde Dedelerin önemli işlevlerindedir ve toplumsal önemi büyüktür. Aleviliğin temel kurumlarından olması nedeniyle Buyruklarda musahiplik konusuna büyük yer ayrılmıştır. (M. Yaman, 1994; Aytekin, 1958) Musahiplik kurumunun sosyal işlevi büyüktür. Musahipler bütün yaşamları boyunca karşılıklı yardımlaşmakla yükümlüdürler. Dinsel yolla gerçekleşen musahip kardeşlik, koşulları dikkate alındığında aile bağının sağladığı kardeşlikten daha ileri ve güçlü bir bağ kurmaktadır. Musahiplik, taraflara uyulması zorunlu ağır koşulları yüklemektedir. Toplumsal değişim o kadar sarsıcıdır ki, musahipliğin Aleviliğin temel kurumlarından olmasına rağmen, yaşlı kuşaklar dışında gençler arasında musahip olanların oranı çok düşük düzeydedir. Güncel sosyal, siyasal gelişmelerin Aleviliği ve onun kurumlarını gele-

neksel formunun çok dışında ideolojik algı ve anlayışlarla karşı karşıya bıraktığı da bir başka vurgulanması gereken husustur. Belli ideolojiler doğrultusunda yürütülen etnik, dinsel tartışma ve kutuplaşmalar ışığında konunun ele alınması bu sosyal olguların tahrif edilerek, siyasallaşması sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Şüphesiz sorunun siyasallaşan yönleri de ele alınmalıdır, ancak konunun bütünüyle siyasallaştırılarak açıklanması bu tarz dinsel/sosyal olguların bağlamından kopmasına neden olmaktadır. Örneğin Wakamatsu bir çalışmasında “...Alevilere bir etnik kuramsal yaklaşımla bakmanın problemli olduğunu...” ifade etmiş, “...Aleviliği, ocaklar ve inanç merkezli incelemek gerekir...” diye de eklemiştir (Wakamatsu, 2012: 372). Bugün için kentleşen Aleviliğin inanç esaslarına ve kurumlarına ilişkin ayrıntılar netlik kazanmış değildir. Dedelik, düşkünlük, musahiplik ve diğer geleneksel kurumların günümüz sosyal ortamında nasıl var olacakları zaman içerisinde belli olacaktır. Daha 1990’lı yıllara gelmeden dedelik kurumunun talipler nezdinde zayıflamasına ilişkin bulgular 1960’lı yıllarda yapılan alan araştırmalarında da açıkça görülebilmektedir. (Yalman, 1969: 55)

Ocaklar ve Değişim

Ocaklar zaman içerisinde, gerek yol gerekse soy olarak kendilerini ehl-i beyte de bağlı sayan Alevi-Bektaşî geleneğinin kutsal saydığı Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Sarı Saltuk, Koca Seyyid, Köse Süleyman gibi yol önderlerinin soylarından gelenlerce kurumsallaştırılmış, bu soylardan gelenlere ocakzâde (ocakoğlu) denmiş, dedelik görevinin Ocakzâde dedeler (seyyidler) tarafından yerine getirilmesi bir gelenek hâlini almıştır. (Ayrıca bkz. Yıldız, 2004b: 321-338; Yaman, 2004: 147 vd.) Boratav’ın da ifade ettiği üzere, “...Hasan Dede Ocağı, Narlıdere Ocağı deyimlerinde görüldüğü gibi, Anadolu’daki Alevi-Kızılbaş topluluklarının, bölge bölge bağlı buldukları kutlu merkezler; ocak bu deyimlerde, aynı zamanda, o yerlerde oturan tarikat ulularının soyu anlamına gelir; genel olarak bu ocakların önderlik görevi babadan oğula geçer ; nitekim ocak ulusunun soyundan olan kimselere “Ocakzâde” derler.” (Boratav, 1984: 113).

Ocakların kentleşme sonrası yaşadığı değişimin çok farklı boyutları bulunmaktadır. Kentleşmenin getirdiği sosyo-ekonomik dönüşüm günümüzde dört ayrı Ocakzâde dede tipolojisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur:

1. Yeni bir olgu olarak kentlerde Aleviliğin yaşanıp uygulandığı Cemevlerinde, dernek ve vakıflarda gerek maaşlı gerek gönüllü olarak dinsel hizmetler gören dedeler,
2. Belli Cemevlerinde, dernek ve vakıflarda görevli olmayan ancak gerek kentlerde gerekse Anadolu’da Alevi toplumuyla yönelik dinsel hizmetlerini sürdüren geleneksel Ocakzâde ailelere mensup dedeler,

3. Geleneksel dedeliğe ait dinsel hizmetleri sürdürmeyen ancak babası veya diğer akrabalarından edindiği bilgiler ve gözlemleri olan ve/veya yazılı kaynaklarla bilgilenmiş dedeler,
4. Bir başka grup olarak nitelendirilebilecek “Cem, cemaat yürütmedikleri gibi bilgili de olmayan dedesoylular”

Ocakları değerlendirirken bütün bu ocakzâde tipolojilerini dikkate almak gerekmektedir. Ocakzâdelerin de içerisinde yer aldığı Alevi topluluklarında, aile, inanç ve siyasete ilişkin değerler artık toplumsal değişme ile yeni biçimler almakta, tarihsel süreç içinde oluşturulmuş geleneksel değerler sistemi de bu yeni koşullarda güncellenmektedir. Biz burada güncellenme meselesini ele alırken işlevsel, niteliksel açılardan incelemeye çalışacağız.

Bilindiği üzere, zaman içerisinde dedelik kurumunun işlevsizleşmesine paralel olarak bu geleneksel yapı tümüyle değişmiştir. Kent ağırlıklı yeni yaşam alanlarında özellikle 1990'lardan itibaren kültürel organizasyonlar bünyesinde olmak üzere, dedelerin kısmen de olsa bazı işlevlerini yeniden kazandıkları söylenebilir. Yukarıda genel anlamda sıralanan işlevler kısmen, kültürel organizasyonların içerisinde maaşlı veya gönüllü görev yapan dedelerce yerine getirilmektedir. Burada öncelikle vurgulamak gerekir ki kültürel organizasyonlar bünyesindeki dedelerin oradaki işlevlerini yerine getirebilmesinde o kurumun yönetim kadrolarının kararları etkilidir. Dolayısıyla kültürel organizasyonlar aracılığıyla karma ve fazla sayıda topluma ulaşan dedelerin çoğunun işlevlerini icra edebilmeleri, o kurumda görev yapabilmeleriyle doğrudan ilgilidir ki bu da oradaki yönetimin kararına bağlıdır. Diğer bir önemli konu da ocakların sürekliliğinde yüzyıllardır önemli rolü bulunan “El ele, el Hakka” şeklinde ifade edilebilen uygulamadır.

Ocakzâde dedeler arasında “*El ele, el Hakka*” şeklinde de ifade edilebilen, “Mürşid-Pir-Rehber” şeklinde bir görev bölümüne gidildiği de bilinmektedir. Taliplerin hizmetlerini görmek üzere ocak mensubu dedeler böyle bir iç hiyerarşik düzen oluşturmuşlardır. Burada Mürşid, en üst başvuru makamıdır. Rehber Pir'e, Pir Mürşid'e bağlıdır. Mürşid de davranış ve kararlarında bağımlıdır. Bu hem manevi anlamda “Yol” a bağlılık, hem de Buyruklar gibi yazılı kutsal metinlere bağlılık şeklinde ortaya çıkar. Talipler dedeler tarafından denetlenirken dedeler de bağlı oldukları dedelerce kontrol altındadırlar.

Öncelikle yaşanan değişimi Alevi dedelerinin geleneksel yapı çözülmeden önceki kırdan kente göç öncesi dönemdeki başlıca nitelikleri çerçevesinde ele almaya çalışacağız.

Niteliksel Değişim

Geleneksel hayatta ocak mensuplarının sahip olduğu nitelikleri daha önce alan araştırmalarımızın da yardımıyla, sözlü ve yazılı kaynaklara dayanmak suretiyle genelleştirerek sıralamıştık (Bkz. Yaman, 2004: 156-161). Aleviliğin temel ilkelelerinin yazılı olduğu “*Buyruk*” kitapları, diğer yazılı kaynaklardan ve yaptığımız alan araştırmalarından elde ettiğimiz verilere göre Alevi dedelerinin geçmişte sahip oldukları nitelikler ile günümüzdeki durumda gelinen noktaya ilişkin sırasıyla şunları söylemek mümkündür.

1. Geçmişte dedelerin bir ocak ailesine (Ocakzâde) mensup olmaları, yani Evlad-ı Resul olmaları veya hizmet veya keramet yoluyla mürşitlik payesi kazanmış bir Alevi-Bektaşî yol ulusunun soyundan gelen Ocakzâde bir aileden olmaları gerekmektedir. Günümüzde bu nitelikler yetmemekte, çok daha farklı niteliklere de ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Öncelikle dedesoyluların büyük bölümü yeni toplumsal koşullar çerçevesinde bu makama talip olamamakta, çok azı ki o da kentlerde kurumaşmaya başlayan Cemevlerinin varlığıyla birlikte bu hizmete talip olmaktadır. Bu da eskiden çok farklı olarak gönüllülükten dernek/vakıf yöneticilerinin söz sahibi olduğu görevli-maaşlı bir statüye doğru dönüşmektedir. Ayrıca daha farklı olarak belli bir ocaktan gelmek yetmemekte, bunun dışında hitabet, eğitim durumu, bilgi düzeyi vb. özellikler ön plana çıkmaktadır. Oysa daha önce Alevilerin ocaklara dayanan dede-talip bağları soy ilişkisini temel parametre olarak almaktaydı.
2. Geleneksel kırsal hayatta dedelerin bilgili, eğitici ve terbiye edici (mürebbi) olmaları söz konusuydu. Toplumda en bilgili, eski yazı (Osmanlıca) bilen, nesilden nesile aktarılan sözel bilginin yanısıra sınırlı sayıda yazılı kaynağa sahip olanlar da yine dedelerdi. Modern eğitim olanaklarının, yazılı/görsel iletişim, bilgi kaynaklarının devreye girmesi ile birlikte eski dönemdeki ayrıcalıklı durumun toplumda yarattığı prestijli durum da ister istemez büyük zarar gördü ve giderek zayıfladı.
3. Dedelerin geçmişte sahip olduğu niteliklerden olmak üzere, adaletli, ahlaklı ve örnek insani özelliklere sahip (mürşid-i kâmil) olmaktan da bahsedilebilir. Daha sonra ele alınacağı üzere hukuksal birtakım işlevler de yüklenen dedeler, soydan gelen manevi güçlerinin de onlara sağladığı toplumda adaletin tesisinde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu şekilde geleneksel hayatta toplumun iç disiplininde yüzyıllardır etkili olmuşlardır. Yine topluma önderlik etmeleri onları ahlakî, insani açıdan da örnek insanlar haline getirmekteydi. Bugün dedelerin geleneksel işlevlerinden mahrum kalmaları adalet dağıtma rolleri, örnek insan olma rollerini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.

4. Diğer bir önemli nitelik ise kendini, temel inanç esaslarını ve uygulamayı gösteren Menakıb-ı İmam Cafer, Menakıb-ı Şeyh Safi gibi adlarla da bilinen “Buyruk” kitaplarında yazılı esaslara ve yerleşmiş geleneksel Alevilik esaslarına uymak şeklinde göstermekteydi. Bunlar Alevi geleneğinde “Dört Kapı Kırk Makam”, “Yol cümleden uludur.”, “Eline, diline, beline sahip olmak” şeklinde ilkelerle de yüzyıllardır nesilden nesile aktarılmaktadır. Bugün hem yüzyıllarca önceki kırsal yaşama göre çözümler üreten bu Yol’un esaslarını belirleyen kitaplar güncellenememiş olmasının, hem de geleneksel Alevilik kurumlarının ortadan kalkmasının da bir sonucu olarak dedelerin uyması gerekli yazılı ve/veya geleneksel kurallar değişmiştir. Burada genel olarak ifade etmek gerekirse, el ele el hakka sistemi olarak da ifade edilen ocak içi veya ocaklar arası iç hiyerarşik yapılanmanın uygulanamaması, mürşidi karşısından ikrar vermek, musahipli olmak, ocaklardan gelen dedelerin yine ocaklardan gelenlerle evlenmesi, dedelerin hizmetleri karşılığında taliplerce gönüllü olarak verilen “hakkullah”ların düzenli maaşlara dönüşmesi, Cemevlerinde, dedelerin üzerinde daha yetkili dernek/vakıf/cemevi yöneticilerinin bulunması gibi pek çok örnek göstermektedir ki kentleşen Alevi dedelerinin bu nitelikleri geçmişe kıyasla çok farklılaşmıştır.

İşlevsel Değişim

Ocaklarda değişimi gösteren diğer bir önemli gösterge de konunun işlevler bakımından analiz edilmesidir. Çünkü her toplumsal kurum, meslek işlevleriyle öneme sahiptir. Toplumsal hayatta işlevsizleşen yapılar ortadan kalkmaya mahkumdur. Bu çerçevede burada işlevler üzerinde geçmiş (Bkz. Yaman, 2004: 161-171) ile bugün arasında yapılacak bir karşılaştırma ocakları anlamak bakımından oldukça yararlı olacaktır.

1. Günümüzde artık ocakzâdelerin geleneksel yapıdaki “sosyal ve dinsel bakımdan topluma önderlik etme ve davranışlarıyla, yaşantısıyla örnek olma” işlevinin eskiye oranla çok sınırlı düzeyde kaldığı söylenebilir. Geleneksel dede-talip ilişkisi sürdürülemediğinden dernek/vakıf/cemevi şeklinde örgütlenmiş kurumlar içinde veya dışında tanınmış, saygın dedeler varolmakla birlikte, özellikle eğitim ve iletişim alanlarındaki gelişmeler sosyal ve dinsel önderliği dedelerin eskiden olduğu gibi önemli bir işlevi olmaktan çıkarmış, bu nedenle de toplumsal etkinlikleri zayıflamıştır. Kırsal alanlardan farklı olarak Cemevlerinde görevli veya gönüllü hizmet gören dedeler “karma” bir topluluğa, yani çeşitli ocaklara mensup kentli taliplere dedelik yapmaktadırlar. Örneğin Cem ibadetini yürüten dede, Kureyşan Ocağı’ndandır, ancak ceme katılan kişiler arasında pek çok ocağın talipleri olduğu gibi zaman zaman Alevi olmayanlar da bulunabilmektedir. Belli yörelerde ise giderek azalmakla birlikte soyundan geldiği ocak dedelerinin yaptığı gibi sadece kendi ocağının taliplerinin dedelik hizmetlerini görenler de bulunmaktadır.

2. Geleneksel yapıdaki “topluma mürşidlik (irşad/aydınlatma) ve bilgilendirme”, işlevinin artık işlemediği görülmektedir. Bu işlev artık Türkiye’nin en uzak yörelerine kadar ulaşan yeni eğitim kurumları, olanakları ve yazılı/görsel iletişim kanalları tarafından yerine getirilmektedir. Çeşitli işlevler bakımından ocakların yerini almaya başlayan dernek/vakıf/Cemevi şeklindeki inanç merkezlerinde artık dedelerin yanı sıra, zakirler, saz/semah kursu hocaları, kurum yöneticileri toplumu aydınlatma rollerini üstlenebilmektedir. Yaygın eğitim kurumları ve iletişim kanalları ise toplumu bilgilendirme işlevlerini sürdürmektedirler. Kentleşme sonrasında 1990’lı yıllara kadar ocakların işlevsizleşme döneminde inançsal alanda yaşanan bilgi eksikliği, 1990’larla giderek artan Cemevlerinin ortaya çıkışı ile birlikte yeniden dedelere olan ihtiyacı arttırmaktadır.
3. Geleneksel yapıdaki “toplumda birliği ve dayanışmayı sağlamak” işlevi de dedelerin işlevlerindeki zayıflamaya bağlı olarak ortadan kalkmıştır. Şöyle ki bu işlevin varlığı dedenin geleneksel toplumdaki önderlik rolü ile ilişkiliydi. Dedenin sosyal, dinsel önderliği onun toplumda birliği ve dayanışmayı sağlayabilmesine olanak sağlamaktaydı. Kentlerde ise dedelerin toplumsal nüfuzunun zayıflamasına paralel olarak bu işlevin de zayıfladığı görülmektedir. Bu konuda dernek/vakıf/Cemevi şeklindeki inanç merkezlerinin inanç alanı ile sınırlı olmak üzere toplumda birliği ve dayanışmayı sağlayacak işlev kazandıkları görülmektedir.
4. Dedeler geleneksel toplumda “sosyal/dinsel ibadet ve törenleri (cem ibadeti, cenaze, evlenme törenleri vb.) yönetme” işlevini, yerine getirirken, kentleşen toplumda bu konuda büyük bir boşluk, başka bir deyişle dini otorite eksikliği ortaya çıkmış, 1990’lı yıllara kadar pek çok yerde bu işlevler kesintiye uğramıştır. Kentlerdeki Alevilerin birçoğu cemlerden mahrum kalmışlar, cenaze ve nikah hizmetlerini görececek Alevi hocalar ve/veya dedeler bulamamışlardır. Ancak 1990’larla birlikte giderek artan cemevlerinde, cem hizmetlerinin de görülmesi ile cemlere katılabilme imkanı ve katılanlar artmıştır. Cemevlerinin yapılmasıyla birlikte büyük kentlerde cenaze hizmetleri hemen her cemevinde verilmektedir. Evlenme ile ilgili törenlere gelince mesela nikah sadece dedelerin değil dedesoylu olmayan yaşlıların da yapabildiği bir işlevdi. Cemevlerinin açılmasıyla birlikte, dedelere bugün bu konuda daha fazla başvurulur hale gelmiştir.
5. Geleneksel yapıdaki “adaleti sağlamak, suçluları düşkün etme”, işlevinin nadir haller ve geçmişi canlandıran yinelemeler dışında tamamen ortadan kalktığı söylenebilir. Düşkünlüğün günümüzdeki durumu da yaşanan büyük değişimi göstermesi bakımından önemlidir. Kırsal yapıda merkeze uzak alanlarda yaşayan Aleviler, ocakların dinsel nüfuzundan da yararlanarak adaletin tesisini, başka bir deyişle toplumun iç disiplinini düşkünlük mekanizması ile sağlamışlardır. Aynı zamanda halk mahkemesi olarak da adlandırılan bu uygulama Ocakzâde

toplumun en kutsal ibadeti ile birlikte dedelerin, toplumun da görüşüne başvurmak suretiyle sağladığı bir iç hukuk düzeniydi. Günümüzde kentleşen Alevi toplulukların güncel sosyo-ekonomik yapı içerisinde dönüşmesi, aynı zamanda bu eski geleneksel hukuk anlayışının da uygulanamaması sonucunu doğurmuştur. Çok sınırlı olarak geleneksel yapıyı sürdürmeye çalışan ve dede-talip ilişkisinin devam ettirilmeye çalışıldığı bazı topluluklarda az da olsa düşkünlük müessesesinin uygulandığına ilişkin örnekölara rastlanmaktadır.

6. Geleneksel yapıdaki “*inancı ve gelenekleri yaşatmak ve aktarmak*” işlevine bakıldığında yüzyıllarca köylerde inancı ve gelenekleri yaşatmak bakımından Ocakzâde dede ailelerinin önemli işlev gördükleri söylenebilir. Dedesoylu olmalarının yanı sıra, Alevi inanç ve geleneklerini nesilden nesile aktarmak bakımından dede ailelerinin ayrıcalıklı bir konumları olmuştur. Kentleşme sonrası yaşanan büyük dönüşüm sonrasında ocaklar bu işlevden de mahrum kalmışlardır. Ancak 1990’larla birlikte Alevi kimliğine yeniden dönüş süreci çerçevesinde kentlerde inşa edilmeye başlanan Cemevleri’nde dedeler yeniden Alevi toplumunun inanç hizmetleri ile ilgili ihtiyaç duyduğu kişiler olarak gündeme gelmişlerdir. Aleviliğin inanç kurum ve kurallarının işlevsizleşmesi döneminde de bu geleneksel bilgiye en fazla sahip olanlar yine zamanla bilgileri ve gelenekleri yaşama düzeyleri zayıflamakla birlikte, Ocakzâde dede aileleri olmuştur. Ancak bu işlevin geçmişle kıyaslandığında artık kısmen dedelerce yerine getirildiği de bir gerçektir. Aleviliğin inanç ve gelenek boyutu dışında, sadece bir kimlik belirleyici unsur olarak yaşadığı önemli bir kesimden de söz edilebilir.
7. Geleneksel yapıdaki “*Kutsal güçleri nedeniyle maddi-manevi sorunu olanların, hastaların başvuru yeri olmak*” işlevi de büyük ölçüde zayıflamıştır. Geleneksel hayatta taliplerin hakkullah, çıralık vb. isimlerle de anılan katkılarda buldukları, dedelerin bir bölümünün bu hakkullahları toplumun yararına kullandıkları, hatta maddi sorunları olan taliplere yardımda buldukları bilinmektedir. Ayrıca toplumdaki dinsel önderliklerinin yardımıyla manevi yönden de talipleri desteklemişlerdir. Dede ailelerinin içerisinde geleneksel halk tıbbı olarak görülebilecek, çeşitli sağlık sorunlarını çözmeye konusunda halk arasında tanındıkları bilinmektedir. Örneğin bu çerçevede Tunceli, Hozat’ta bulunan Sarı Saltuk Ocağı dedeleri yöredeki özellikle kırık-çıkık hastalarının yegane başvuru makamıydı. Bugün artık hastalıkların çözümünde artık modern tıp esaslarına göre çalışan hastaneler devreye girmiş, kentleşmeyle birlikte gerek geleneksel usullerle hastalara bakan kişiler azalmış gerekse eski yöntemlerle sağlık problemlerine çözüm bulunabileceğine olan inanç da zayıflamıştır.

Kentleşen Alevilerin Yeni Sorunları

Geleneksel yaşamda Kızılbaş-Alevi köylerinde kırsal ağırlıklı önemli oranda ev ekonomisi ağırlıklı ve mobilitesi olmayan durağan bir sosyal yapıdan söz edilebilir. Bu yapıda varolan ikili yapı yani dede-talip şeklindeki toplumsal-dinsel yapılanma, günümüz toplumsal yapılanması içerisinde tamamen farklılaşmıştır. Hem kırsal alandaki sosyal yapı hem de yeni göç edilen kentsel alanlardaki sosyal yapı dede-talip şeklindeki geleneksel yapının çözülmesine neden olmuştur. Konunun ekonomik yönüne bakıldığında ise Yümlü'nün deyimiyle “... Geçimlik ekonomik yapıdan Pazar ekonomisine ekleniş sürecinde...” dedelerin kurumsal otoritelerinde zayıflama olduğu açıktır. (Yümlü, 2010: 277)

Kentleşen dedeliğin önemli bir önemli özelliği de “Ocak dedeliği”nden, “kurum dedeliği”ne geçiştir. Geleneksel ve sırra dayalı Aleviliğin temel otoritesi, odak noktası dede iken, günümüzün kentleşmiş açık Aleviliğinin temel otoriteleri dernek vb. kurumlar olmuştur. Bu bağlamda artık dede, ocağından çok cem yürüttüğü kurumun adıyla anılmaktadır. Mesela “Okmeydanı Cemevi'nin dedesi” şeklinde. Ayrıca gerek Türkiye içinde, gerekse yurtdışında son yirmi yılda aktif dedelik yapan kişilerin önemli bir bölümünün daha önce dedelik yapmadıkları, cem-cemaat yürütmedikleri görülmektedir. Bu dedelerin değişik mesleklerden veya emeklilerden oluştuğu söylenebilir.

Bugün artık dedelik kurumunun zayıflayan gücü ve işlevlerini herkes gibi dedeler de açıkça kabul etmektedirler. Çünkü bu zayıflamayı en çok duyumsayan onlar olmaktadır. Kentleşme sonrası kopan dede-talip ilişkileri ve bunun yarattığı boşluğun birçok yansımaları olmuştur. Daha önce köylerde sahip olunan işlevler ve etkinlik kaybolmuş ve dedelik kurumu işlevsiz hale gelmiştir. Ancak son zamanlarda sadece inanç konularında ve dinsel hizmetlerdeki işlevleri bakımından dedelere yönelik bir talebin olduğu söylenebilir. Bu konuda yapılmış alan araştırmalarına ilişkin veriler mevcuttur. (Yaman, 2004: 296) Geleneksel hayatla karşılaştırıldığında yaşanan zayıflama açık olmakla birlikte giderek geleneksel gezici dedelik işlevinin de özellikle son 20 yıldır artan oranda canlanmaya başladığı görülmektedir. Dedeler özellikle Avrupa'da yıl boyunca değişik bölgelere giderek cemleri yönetmektedirler. Kentleşen dedeliğe ilişkin iki önemli makaleye burada değinmeden geçemeyeceğim. Hamburg Üniversitesi'nden Martin Sökefeld bir makalesinde Almanya'da bulunan üç dedenin 2001 yılının yarısında gerçekleştirdikleri ziyaretlerin haritalarını vermektedir. (Sökefeld, 2002) Bu adeta eskiden dedelerin Anadolu'daki taliplerine yaptıkları ziyaretleri andırmakta olup, modern dünyada gerçekleşen bir gezici dedelik görünümü sergilemesi bakımından da oldukça dikkat çekicidir. Yine dedelik

konusuyla ilgili bir makalesinde Markus Dressler Alevilerde dini otoritelerin değişen parametrelerini ele almakta, modern dedenin tanımı ve şekillendirilmesi etrafında yoğunlaşan tartışmalar ve gelişmelere değinmektedir. (Dressler, 2006)

Siyasete Artan İlgisi

Yine geleneksel yaşamda rastlanması olanaksız bir diğer konu da din-siyaset ilişkileri bağlamında kendini göstermektedir. Ocakların Cumhuriyetin siyasal atmosferi içerisinde yer yer çeşitli yörelerde etkili Ocakzâde aileler aracılığıyla partilerin ilgi odağı haline geldiği görülmektedir. (Örn. Bkz. Massicard, 2010: 210) Orta Anadolu'da Çelebilerin, Malatya'da Doğan ailesinin, Tokat yöresinde Hubyarlı Temel ailesi, Kurt ailesi vb. pek çok örnek bu durumu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, demek ki ocaklar günümüzde, eskiden olmadığı şekilde siyasi oy hesaplarının da bir ögesi haline gelmiştir.

Diğer bir nokta da Ellington tarafından da ifade edilen geleneksel siyasi yönelimlerde ortaya çıkan değişimdir. (Ellington, 2004: 392-393) Siyasi alanda geleneksel bağlılık ilişkileri, değişmeye başlamış, farklı siyasi geleneklere yönelen Ocakzâde aileler ve talip kitleleri ortaya çıkmıştır.

Özellikle 2000'lerle birlikte artan dernek/dergâh/cemevleri adları altındaki sivil toplum kuruluşları (STK) ile de geleneksel hayata göre etkisizleşen Ocakzâdelerin buralarda etkili olmaya çalıştıkları görülmektedir. Bugün İstanbul'da etkili Alevi STK'larında başkan pozisyonunda bulunan kişilerin yarısı olmasa bile dörtte biri Ocakzâde ailelere mensuptur. Bir diğer konu da siyasete yönelik artan ilgi ve siyasette varolan kişilerin gerek kendi siyasi partnerlerince gerekse siyasi muhalifleri tarafından Ocakzâde kişiliklerinin artık daha fazla ön plana çıkarılmasıdır. Hatta bir takım hukuk davalarında da kişilerin bu yönleri medyada geniş bir şekilde yer bulmuştur.

Değişen Toplumsal Güçler, Yeni Olanaklar

Geleneksel ocak yapısında toplumsal güçlerin zaman içerisinde değiştiği ve farklı olarak dedenin kamuoyundaki nüfuzunu çok etkileyen çeşitli yeni olanaklara da değinmekte yarar bulunmaktadır. Öncelikle ocakların da üstünde konumu bulunan Çelebiler'in (Ulusoylar) toplumsal güçleri bakımından konuya bakarsak, şunlar söylenebilir. Çelebi ailesinin yaşadığı dönüşüm, yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümü sergilemesi bakımından ufuk açıcı bir niteliktedir. 1970'li yıllara kadar gerek dinsel gerekse siyasal alanda Alevi ocaklarına önderlik konumları nedeniyle daha etkin olan Ulusoy ailesinin bugün itibarıyla nüfuzunu yitirdiği görülmektedir. Bu ailenin Osmanlı döneminde ocaklar nezdindeki önemli konumu, Kurtuluş Savaşı'ndaki rolü, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren TBMM'de yer alan aile üyeleri ile sahip olduğu konum ailenin soya dayalı gücünü göstermektedir. Resmen gerek

tarikât olarak gerekse kullanılan ünvanlar bağlamında 677 sayılı yasa ile yasaklanmış olmasına karşın Çelebilerin fiilen Ocakzâdelere postnişinlik pozisyonları bulunmaktadır. Örneğin bu bağlamda 1969 seçimlerinde Ulusoy ailesinden Kazım Ulusoy, Yusuf Ulusoy, Ali Naki Ulusoy ve Cemalettin Ulusoy Orta Anadolu kentlerinden liste başı olarak seçime girmeleri raslantı değildir. (Yümlü, 2010: 275)

Diğer bir nokta da artık bu geleneksel soy ilişkilerinin yanısıra günümüzün sağladığı yeni olanaklar da dedelerin toplumsal gücü ve etkinliğinde önemli rol oynamaktadır. Son yirmi yıllık süreçte alan çalışmalarımız sırasında bunu çok yakından gözleme imkânımız oldu. Ocakların bir anlamda güç merkezleri olma özellikleri de düşünülürse, Ocakzâde ailelerin kendi içinde ve farklı Ocakzâde aileler arasında rekabetin, eskiden de olduğu, şimdi de olduğu, ancak kullanılan araçların değiştiği gözlenmektedir. Yazılı, görsel iletişim kanallarının kullanılmasından tutun da dedenin cem yürüttüğü dernek/vakıf bünyesindeki cemevinin tanınmışlığına kadar pek çok ayrıntı dedeyi daha ön plana çıkarabilmektedir. Tabii bunun tersi de söz konusudur. Yayınlanmış eserlerinin olup olmaması, secerelerinin vd. tarihsel belgelerinin var olup olmaması, taliplerinin çokluğu, ocağından çıkan tanınmış şahsiyetlerin varlığı, eğitim durumu, eski yazı (Osmanlıca) okuyabilmesi, yola ilişkin bilgisi ve cem yürütmedeki başarısı gibi pek çok özellik üstünlük için bugün dedeler arasında kullanılan araçlardır. Ancak burada özellikle medyanın rolü çok büyüktür. Medyada yer alan dedelerin diğer özelliklere bakılmaksızın, o dedeyi kamuoyunda daha tanıtır kılma, popüler hale getirmesi söz konusudur.

Yöresel Farklılıkların, Kentlerde Ortadan Kalkmaya Başlaması

Geleneksel hayatta Anadolu'nun birbirinden çok uzak bölgelerinde yayılmış olan Aleviliğin yöresel bazı farklılıklara sahip olduğunun da gözden uzak tutulmaması gerekmektedir. Bu durum Aleviler arasında "Yol bir süre binbir." sözü ile ifade edilmektedir. Bu farklılıklar gerek ritüel bazında gerekse şiveler ve inanca ilişkin terminolojide görülebilir. Sözlü geleneğe dayalı olması nedeniyle daha çok "din adamı" yani dede merkezli bir nitelik gösteren Alevilik yöresel farklılıkların oluşumuna daha müsait bir yapı sergilemektedir. Bu yapı dedelere, inanç ve onunla ilgili konularda belli ölçülerde bağımsız hareket edebilme farklı uygulamaları yapma gücü kazandırmaktadır. Örneğin bu yapı ritüeldeki tarik veya pençe usulünün benimsenmesi, Oniki hizmet sıralarında yapılabilecek değişiklikler, musahiplik uygulamasına farklı bakışlar, düşkünlük uygulamasındaki cezai ölçüler, el ele el Hakka sisteminin işleyiş usulü gibi pek çok mesele dede'ye önemli manevra kabiliyeti vermekte ve bu da yöresel olarak ocaklar hatta aynı ocak içinde dahi farklı uygulamaları olanaklı kılmaktadır. Asırlar boyunca belli bir merkezi yönetimden yoksunluk ve eğitimin kurumlaşmaması gibi nedenlerle bu uygulama çeşitliliği ortaya çıkmıştır. Kentleşen hayatta ise yöresel farklılıkların giderek standardizasyona tabi tutulduğu bir sürece doğru

gidilmektedir. Günümüzde Aleviliğin inanç ve kültür esaslarına ilişkin pek çok uygulamanın uyumlu hale getirilmesi için çalışmaların giderek hızlandığı görülmektedir. Kent yaşamı bunu zorlamaktadır. Bu çalışmaların merkezi ise Türkiye'nin her yanına yayılmış bulunan dernek ve vakıflarca yönetilen Cemevleri adı verilen, ibadetin yanısıra, eğitim, cenaze vb. hizmetler için de çok amaçlı kullanılabilen mekânlardır. (Bkz. Yaman, 2006: 35 vd.)

Bu çerçevede bugün farklı ocaklara mensup insanların inanç ve kültürel uygulamalarındaki farklılıklar sorunlara yolaçmış, farklı ibadet uygulamaları, cemlerdeki hizmet sıraları, semahlardaki farklılıklar, cemin otantik yapısının reorganize edilip edilmeyeceği gibi soru ve sorunlar dedeler ve talipler arasında tartışılmaya başlanmıştır. Ocak yapılanmasında söz konusu olmayan bir sorgulama döneminden söz edilebilir. Şöyle ki gerek dedeler gerekse talipler bakımından nesiller boyu devam eden uygulamaların tartışılır halde olması pek mümkün değilken, bugün durum değişmiştir. Gerek dedeler gerek talipler arasında, gerekse dedelerle talipler arasında, daha önce tabu olarak görülebilen pek çok konu tartışılmaktadır. Bu tartışma ortamında modernitenin etkilerinin yanı sıra farklı yörelere özgü farklılıklardan kaynaklanan uygulamaların da büyük rolü olduğunu unutmamak gerekmektedir. Örneğin cem ibadetleri arasındaki farklılıkların giderilmesi ve tek tip cem yapılması; Muharrem ve Hızır Oruçlarının zamanları ve kaç gün tutulacağı konusundaki pek çok ayrıntı bu konuda sorunlu noktalardandır. Bu konular zaman zaman çeşitli toplantılarda gündeme gelmekte, tartışılmakta ancak farklı görüşlere sahip dernek ve vakıfların hakim etkin olduğu bu ortamda herkesin oydaşabileceği bir sonuca her zaman varılamamaktadır. Bu konularda dedelerin aralarında genel anlamda pek başarılı olamayan toplantılar düzenleyerek bazı kararlar aldıklarını, gerçekleştirilen toplantılarda da uygulama farklılıklarına ilişkin önerilerin dile geldiğini, ancak bu konuda bugün olmuş hala dernekler, vakıflar, yazarlar veya dedeler arasında tam bir uzlaşmaya varılmadığını biliyoruz. Ancak bu demek değildir ki kentlerde dönüşen Aleviliğin giderek benimsediği ortak uygulamalar yoktur. Son 15-20 yıllık süreçte Aleviler arasında benimsenen pek çok ortak uygulamanın giderek benimsendiği de gözlemlenmektedir. Kentsel yaşamın özellikleri standardizasyon ihtiyacını arttırmaktadır. Aynı yönde bkz. (Dressler, 2006: 287) Bu çerçevede yukarıda verdiğim örneklerden bazılarının bu süreçte giderek herkesin benimsediği çözümlere kavuşturulduğu gözlemlenmektedir. Örneğin daha önce geleneksel yaşamda farklı Alevi toplulukların farklı tarihlerde ve 3 ile 7 gün şeklinde farklı şekillerde tutulan Hızır Orucu her yılın 13-14-15 Şubatı olarak benimsenmiş görünmektedir. Alevi kurumlarınınca ilan edilen dini günler ve 365 yapraklı duvar takvimlerinde de bu şekilde yer almaktadır. Son on yıllık süreçte CEM (Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi) Vakfı, AABF (Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu) ve ABF (Alevi Bektaşî Federasyonu) tarafından yayınlanan takvimler ve ilan edilen dini günler incelendiğinde bu durum açıkça görülebilir.

Dede-Ayin-i Cem İlişkisinde Değişim

Dedelik kurumunda yaşanan değişimin, Cem ibadetine de yansıdığı görülmektedir. Daha önce ocakların yürüttüğü bu dinsel hizmetin, kent Cemevleriyle birlikte karma bir otorite altına girdiği görülmektedir. Ocakların yanısıra Cem ibadetleri de kentleşmenin yarattığı değişimden etkilenmiştir. Erdemir'e göre, Cem ibadetlerinin aldığı bu yeni biçim, kimilerine göre kırsal geleneğin kaybı olarak görülürken, kimileri için de geleneği kent ortamında yaşatma şeklinde değerlendirilmektedir. (Erdemir, 2005: 945) Bir ibadet nasıl kentleşebilir? Şüphesiz burada kastedilen ibadetin geleneksel ortamından farklı kent ortamında uğradığı dönüşümdür.

1. Öncelikle Cem'in amacı değişmektedir. Geleneksel işlevlerde farklılaşma ortaya çıkmaktadır. İnanç, eğitim ve hukuk işlevleri olarak genellenebilecek bu işlevlerde daralma yaşanmakta, Alevi kimliğinin bir göstergesi olarak büyük spor salonlarında da yapılabilen tanıtım işlevi de görmekte, hatta her hafta Cem ibadetleri TV kanallarında yayınlanabilmektedir.
2. Cemlerde dedenin konumunda büyük farklılaşma vardır. Bu açıdan iki örnek konuyu anlamaya yardımcı olabilir. Bunlardan birincisi düzenli olarak gerçekleştirilen cemlerdir ki, her hafta genellikle Perşembe akşamları –ki Aleviler geleneksel olarak buna “Cuma akşamı” da demekte bunu “48 Cuma haktr.” ifadesiyle kutsamaktadırlar. Kentlerde bu cemleri Cemevinin kendi görevli dedesi yönetmekte, gönüllü veya maaşlı olarak çalışan bu dede'nin kim olacağına dernek veya vakıf yöneticileri karar vermektedirler. Cemevinde görevli olmayan dedelerin Cem yürütmeleri ise ancak, Cemevi dedesinin hastalanması, görevden ayrılması, diğer dedenin davet edilmesi gibi istisnai durumlarda söz konusu olabilmektedir. Bugün Cemevlerinde yürütülen cemlerin tamamına yakını bu şekildedir. Daha az oranda olmakla birlikte diğer cemler ise bugün hala ocak/soy esasına dayalı dede-talip ilişkisini kısmen sürdürmeye çalışan taliplerin ocak dedeleri ile birlikte yürüttükleri yılda birkaç kez yapılan görgü ve/veya Hızır cemleridir. Eğer bu cemleri ocak dedesi ve talipleri evlerde değil de herhangi bir cemevinde yapmak istiyorlarsa Cemevi yönetiminden izin almaları gerekmektedir. Her hafta düzenli olarak Cem yürütülmesi nedeniyle Perşembe akşamı için izin almak da pek kolay olmayacaktır. O halde demek ki bu iki uygulamada da gerek Cemin yapılabilmesindeki otorite bırakalım ocak dedesini, Cemevi dedesini dahi oldukça aşmaktadır. Bugün için Cemler, Cemevi kurumlaşması içerisinde ve Cemevi yönetiminin kontrolünde yapılan pek çok hizmetten biri olarak devam etmektedir. Demek ki talipler üzerinde ocak nüfuzu kalmadığı gibi, dedeler de ocakları yoluyla değil ancak başka yollarla güç sahibi olabilmektedirler. Dedelik makamına oturmada başka koşullar da olmakla birlikte kurum yöneticilerinin kentte esas söz sahibi olduğu açıktır.

3. Dede de dahil Cem'deki hizmetlerin, yani 12 hizmet sahiplerinin işlevleri ve belli bir işlevin yerine getirilmesinde izledikleri yol değişir. Hizmetlerin kimisi işlevsiz, kimisi farklılaşır, mesela peyikçi yerine mail, telefon, medya, TV. vb. araçlar kullanılabilir. Dede de dahil Cem'in geleneksel mekânı değişir, genellikle mobil mekanlar, yani büyük odalar veya Cemevi adlı mekânlarda yapılabilen Cem'ler, çoğunlukla kentlerde belli Cemevi, dergah, dernek mekânlarına yerini bırakır.
5. Eskiden Cemler dedelerce Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan akşam yapılırken artık bu zaman değişir, hafta sonlarına, toplumsal taleplere, tanıtım ihtiyaçlarına göre farklı zamanlarda yapılır. Örneğin şimdi Cemevi işlevi de olan İstanbul'un tanınmış dergahlarından Şahkulu Sultan Dergahı'nda Cem ibadetleri halkın en yoğun geldiği gün olan Pazar günleri düzenlenmektedir.
6. Cem ibadetinin gerçekleştirildiği ortamın fiziki çevresi, görünümü değişir. Hizmet sahiplerinin özellikle semah edenlerin günlük kıyafetler yerine folklorik kıyafetler giydiği, Cem'i yöneten dedelerin ve bağlama çalan zakirlerin kravatlı kıyafetler giydikleri görülmektedir. Duvarlarda Hz. Ali, Hacı Bektaş gibi geleneksel inanç önderlerinin yanı sıra siyasi ve/veya güncel tanınmış simaların resimlerinin de asılı olduğu görülmektedir.
7. Cem ibadetini yerine getirirken kullanılan araçlar değişir. Mumların yerine elektrik, lambalar, dedelerin deyişlerinin, dualarının yazılı olduğu metinleri koydukları rahleler, mikrofonlar, profesyonel zakirler, TV video kayıtları vb. devreye girer. Ocak, post, asa (tarik) ve mum gibi geleneksel araçların giderek ortadan kalktığı gözlemlenmektedir.
8. Cem'e katılanların zihniyeti değişir, katılma amaçları değişir. Daha önce temelde ibadet amaçlı katılmak söz konusu iken, şimdi bunun dışında amaçlarla da gelinmektedir. Alevilerin çok azı düzenli, kimisi Cemevi/dernek üye veya görevlisi olduğundan, kimisi hizmet sahibi, kimisi ilk kez görmek için, çok azı araştırma amaçlı, kimi Sünni vatandaşlar da ne oluyor görmek, duyduklarını test etmek için Cemlere katılmaktadırlar. Dedeler ve talipler arasındaki değerlendirmelere bakıldığında ibadet ve öğretim-tanıtım amaçları arasında gidip gelen bir dinsel ritüel söz konusudur. Aleviler arasında Cemin kutsallığına ilişkin değişik değerlendirmeler de işte Cem'in yaşadığı bu değişimle ilgilidir.
9. Dede de dahil, Cem ibadetlerine katılanlar bakımından bu ibadetin sonuçları, etkisi değişir. İnsanlarda yarattığı anlam dünyası, sosyal, dini, eğitsel etkileri farklılaşmıştır. Burada ifade edilen deyişler ve dualarda yer alan ifade ve bilgiler, günümüz insanı bakımından tam olarak anlaşılabilir değildir. Oysa geleneksel hayatta Aleviler Cem'de kullanılan dili çok iyi anlamakta ve o mistik, ruhani or-

tamı çok daha iyi anlamaktaydı. Dolayısıyla yüzyıllar öncesinin koşullarına göre şekillenmiş ve çeşitli nedenlerle de güncellenememiş dedelik kurumu ve Cem ibadetlerini kentli nüfusun ne kadar anladığı ve hayatına yansıtılabildiği konusu değişimin göstergelerindedir.

Yerel Ocaklar İçi Hiyerarşinin Bozulması

Geleneksel hiyerarşik ocak içi yapılanmanın bozulması çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin bu nedenle Tokat, Zile yöresinde etkili Anşa Bacılılar arasında yolun başı olmak için önemli bir mücadelenin başladığı anlaşılmaktadır. Topluluk dayanışmasının etkisiyle bu durum dışa vurulmasa da belirgin bir biçimde kendini hissettirmektedir. Özellikle Sıraç topluluğu için merkezi bir öneme sahip olan ve bir çekim merkezleri olarak ortaya çıkan Acısu'da Baba otoritesinin eksik oluşu, köyün herhangi bir babaya tabi olmayışı bu durum için önemli bir göstergedir. Kutsal kimlikleri yolun başı olma durumu için sembolik bir gösterge olduğundan Acısu köyü önemli bir çekişme alanı haline gelmiştir. Nitekim Acısu Sıraçları, yolun başı henüz belli olmadığı için köye herhangi bir babanın bakmadığını (Selçuk, 2010: 219) belirtmişlerdir. Sıraçların tarihi tecrübelerinin tipik göstergelerinden biriyle örtüşecek biçimde baba otoritesi eksikliği geçici olarak bir bacı tarafından giderilmeye çalışılmaktadır. Zira, sözü edilen eksikliği telafi eden ve toplumsal bir onayla karşılanan bacı yolun başının kim olacağını da belirlemiş olacaktır. Bu nedenle babalar düzeyindeki çatışmanın benzerine bacılar düzeyinde de rastlanılmaktadır. (Selçuk, 2010: 220)

Ocalardan Yeni Kentsel İnanç Örgütlenmelerine

Kentleşme ile birlikte sözlü geleneğin artık yazılı bir şekle dönüştüğü dikkat çekmektedir. Cemevlerinin artmasıyla birlikte daha önce başka mesleklerle uğraşan pek çok kişinin giderek artan oranda dedeliğe ilgi duymaya başladığı gözlemlenmiştir. Aynı şekilde Türkiye'de ve Almanya'da bulunan bazı kurumların ocak mensuplarından oluşan, kurumlaşmalara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Almanya'da inanç hizmetleri ile ilgili önemli bir oluşum olan ve oniki dede ve anadan oluşan İnanç Kurulu'dur. Diğeri ise CEM Vakfı tarafından oluşturulan Alevi İslam Din Hizmetleri Başkanlığı'dır. Yine kentleşen Aleviliğin ihtiyaçlarına paralel olarak bu kurumların Ocakzâde dedeler için değişik eğitim programları oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu şekilde CEM Vakfı tarafından 2005 yılında bir dedelik kursu açıldığı ve sürdürüldüğü gibi, Almanya'da da AABF İnanç Kurulu'nca da her yıl benzeri şekilde Dede-Ana Seminerleri'nin¹ ve toplantılarının yürütüldüğü bilinmektedir. (Kaya, 2012: 9)

Sonuç

Sonuç olarak günümüzde dede ocaklarının geleneksel hayatta olduğu gibi işlemediği, dedelerin uzun süren bir işlevsizleşme dönemi sonrasında yeniden toplumsal yaşama dahil edildiği bir süreçte, ocaklarla değil de geniş örgütlenme ağına sahip Alevilikle ilgili kurumların içerisinde yer alan ve dedelerden oluşan bazı yapılarla karşı karşıya bulunmaktayız. Bu yapı içerisinde gerek işlevsel, gerek niteliksel pek çok alanda farklılaşmalar söz konusu olmaktadır.

Günümüz kentleşen Aleviliğinin bir sonucu olarak dedeler yeni kurumsal yapılar içerisinde yeni rol ve işlevlerde bulunabilmektedirler. Yaşanan bu geçiş aşaması başka bir deyişle kentlerde Aleviliğin yoluna nasıl devam edeceği, hangi kurumlarla var olacağı zaman içerisinde daha da netleşecek ve dede ocaklarının günümüz ortamında nasıl bir değişime tabi olacakları konusu giderek açıklığa kavuşacaktır. Şüphesiz sosyal her kurum yeni toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenerek yoluna devam etmek zorundadır. Bize düşen ise sosyal bilimciler olarak bu değişimin izlerini sürmektir.

Kaynakça

- Aytaş, Gıyasettin (Ed.) (2010). *Bingöl, Muş/Varto Yörelerinde Ocaklar, Oymaklar ve Boylarla İlgili Araştırma Sonuçları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Bardakçı, Cemal (1945). *Kızılbaşlık Nedir*, İstanbul: Işık Basımevi.
- Birge, John Kingsley (1982). *The Bektashi Order Of Dervishes*, U.S.A.: Hartford Seminary Press, 1937, Reprinted by London: Luzac&Co, 1982.
- Boratav, Pertev Naili (1984): *Türk Halk Bilimi, 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Bruinessen, Martin van (2009). "Sufism, 'Popular' Islam and the Encounter with Modernity", In: *Islam and Modernity Key Issues and Debates*, Ed. By M. K. Masud, A. Salvatore, M. van Bruinessen, Edinburgh: Edinburgh University Press, p. 125-157.
- Coşkun, Nilgün Çıblak (2010). "Sosyo-kültürel Hayattaki Değişimlerin Alevi Cemlerine Etkisi: Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi Örneği", İçinde: *II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu*, Ankara: CEM Vakfı Ankara Şubesi Yayınları, s. 222-235.
- Deniel, Raymond (1987). "Dinler ve Sosyal Değişmeler, Afrika Şehir Çevrelerinde Yapılan anketler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, cilt: 2, s. 205-218.
- Dönmez, R. Ö. - P. Enneli - N. Altuntaş (Ed.) (2010). *Türkiye'de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler*, İstanbul: Say Yayınları.
- Dressler, Markus (2006). "The Modern Dede Changing Parameters For Religious Authority in Contemporary Turkish Alewism", In: *Speaking For Islam Religious Authorities in Muslim Societies*, Edited By: G. Kramer, S. Schmidtke, Leiden – Boston: Brill, p. 269-294.

- Dressler, Markus (2008). "Religio-Secular Metamorphoses: The Re-Making of Turkish Alevism", *Journal of the American Academy of Religion*, (June 2008), vol: 76, no: 12, p. 280-311.
- Dressler, Markus (2010). "How to Conceptualize Inner-Islamic Plurality/Difference: 'Heterodoxy' and 'Syncretism' in the Writings of Mehmet F. Köprülü (1890-1966)", *British Journal for Middle Eastern Studies*, 37, p. 241-260.
- Eisenstadt, S. N. (2007). *Modernleşme, Başkaldırı ve Değişim*, Çev. U. Coşkun, Ankara: Doğubatu Yayınları.
- Ellington, George (2004). "Urbanization and the Alevi Religious revival in the Republic of Turkey", In: *Archaeology, Anthropology and Heritage in the Balkans and Anatolia: The Life and Times of F. W. Hasluck, 1878-1920*, Ed. By. D. Shankland, vol:1, İstanbul: The ISIS Press, p. 369-401.
- Erdemir, Aykan (2005). "Tradition and Modernity: Alevis' Ambiguous Terms and Turkey's Ambivalent Subjects", *Middle Eastern Studies*, (November 2005), vol: 41, no: 6, p. 937-951.
- Göle, N. - L. Ammann (Ed.) (2006). *Islam in Public, Turkey, Iran, and Europe*, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.
- Günay, Ünver (1986). "Modern Sanayi Toplumlarında din: I", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, s. 41-88.
- Hasluck, F.W. (1929). *Christianity And Islam Under The Sultans*, Ed.by Margaret M. Hasluck, 2 vols, Oxford: Clarendon Press.
- Kaplan, İsmail (2006). "AABF'de Dedeler Eğitimi başlıyor", *Alevilerin Sesi*, no: 99, 11/2006, s. 26-27.
- Kaya, Müslüm (2012). "AABF İnanç Kurulu Toplantısı", *Alevilerin Sesi*, no: 162, 07/2012, s. 9.
- Kehl-Bodrogi, Krisztina (1996). "*Tarih Mitosu ve Kollektif Kimlik*", Birikim, sayı: 88, (Ağustos 1996), s. 52-63.
- Khalid, Adeeb (2007). *Islam after Communism, Religion end Politics in Central Asia*, Berkeley: University of California Press.
- Kreyenbroek, Philip G. (2005). "Religious Minorities in the Middle East and Transformation of Rituals in the Context of Migration". In: *Migration und Ritualtransfer: Religiöse Praxis der Aleviten, Jesiden und Nusairier zwischen Vorderem Orient und Westeuropa*, Langer, Robert, Raoul Motika & Michael Ursinus (eds). Frankfurt am Main: Peter Lang, p. 35-50.
- Köprülü, M. Fuad (2001). "*Bektaş Hacı Bektaş Veli*" md., İslam Ansiklopedisi, C. 2, 5.b., Eskişehir: MEB Yayınları, s. 461-464.
- Massicard, Elise (2007). *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, Çev. A. Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Yaşar (2004). *Türk Sufiliğine Bakışlar*, 7.b., İstanbul: İletişim Yayınları.

- Selçuk, Ali (2012). "Bir Alevi Topluluğu Örneği: Acısu Sıraçları", İçinde: *II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu*, Ankara: CEM Vakfı Ankara Şubesi Yayınları, s. 207-221.
- Shankland, David (1999). "Günümüz Türkiye'si Alevilerinde "Dede" ve "Talip" Arasındaki Değişen Bağ", *Tarihî Ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Ve Nusayrîler*, İstanbul: Ensar Neşriyat, s. 319-334.
- Sökefeld, Martin (2002). "Alevi Dedes in the German Diaspora: The transformation of a Religious Institution", *Zeitschrift für Ethnologie*, 127, p. 163-186.
- Ulusoy, A. Celalettin (1986). *Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu*, 2.b, Ankara: Akademi Matbaası.
- Wakamatsu, Hiroki (2012). "Baba Mansur Ocağı: Yaşayan Türk Tasavvuf Geleneği", İçinde: *II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu*, Ed. A. Erdemir, M. Eرسال, A. Taşğın, A. Yaman, Ankara: CEM Vakfı Ankara Şubesi Yayınları, s. 368-373.
- Yalman, Nur (1969). "Islamic reform and the mystic tradition in eastern Turkey", *Archives Europeennes Sociologie*, tome: X, no: 1, p. 41-60.
- Yaman, Ali (2004). *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar, Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik*, İstanbul: Karaca Ahmet Sultan Derneği Yayınları.
- Yaman, Ali (2006). *Kızılbaş Alevi Ocakları*, Ankara: Elips Kitap.
- Yaman, Ali (2010). "Ritual Transfer within the Anatolian Alevis: A Comparative Approach to the Cem-Ritual", In: *Ritual Dynamics and the Science of Ritual*, Vol. 5, Ed. By A. Michels (General Editor), G. Dharampal-Frick, R. Langer, N. H. Petersen, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, p. 269-276.
- Yavuz, M. Hakan (Ed.) (2006). *The Emergence of A New Turkey, Democracy and the AK Party*, Salt Lake City: The University of Utah Press.
- Yıldız, Harun (2004a). *Anadolu Aleviliği, Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara: Araştırma Yayınları.
- Yıldız, Harun (2004b). "Alevilerde Dedelik Kurumu", İçinde: *Alevilik*, Ed. İ. Engin, H. Engin, İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 321-338.
- Yümlü, Murat (2010). "1960'lı yıllar ölçeğinde Dergah temsiliyet kanallarından birisi olarak Ulusoy Ailesiyle Türkiye Birlik Partisi ilişkisi", İçinde: *Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, Hacı Bektaş Veli, Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden*, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 265-279.